

vel adjutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendae sunt; sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus huc usque quantum visum est, satis egimus, non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter advertant, memoriterque retineant: verumetiam, quod est praecipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt quoniam « Dominus » dat sapientiam, et a facie ejus scientia et intellectus¹; a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acciperunt. Sed haec satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis, quae sentimus, sequenti volumine, quae Dominus donaverit, disseramus.

¹ Prov. II, 6.

LIBER IV.

HACTENUS DE INVESTIGANDO SCRIPTURAE SENSU, NUNC DEMUM AGITUR DE DISSERENDO.

ET QUAEVEM RHETORICAE ARTIS PRÆCEPTA AD HEIUS LIBRI INSTITUTUM PERTINERE NON VULT AUGUSTINUS; SED TAMEN SEMMA DILIGENTIA CHRISTIANI ORATORIS PARTES PERSECUTUR: CUI SACRARUM LITTERARUM AUCTORES ET DOCTORES ECCLESIASTICOS DICENDI SAPIENTIA, IMO ET ELOQUENTIA LONGE PRESTANTISSIMOS IMITANDOS PROPOKIT, EX EORUM SCRIPTIS ELOCUTIONIS EXEMPLA IN VARIO DICENDI GENERE SUBJCIENS. POSTEREO IPSVM ECCLESIASTEM HORTATUR, UT IMPRIMI ORATIONI DET OPERAM; ET QUOD VERBIS DOGET ALIOS, ID OMNINO VITA ET MORIBUS PRÆSTET.

PROLOGUS.

Qua de re agendum in hoc libro.

I. Hoc opus nostrum¹ quod inscribitur de *Doctrina christiana*, in duo quaedam fueram prima distributione partitus. Nam post proecium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, « Duæ sunt res, inquam, quibus » nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi » quae intelligenda sunt, et modus proferendi quae intel- » lecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea » disseremus. » Quia ergo de inveniendi multa jam diximus, et tria de hac una parte volumina absolvimus, Domine adjuvante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri potuerit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

¹ Vide D. Gullon tom. XXI, pag. 96-112.

CAPUT I.

Rhetoricæ præcepta tradere non est hujus instituti.

II. PRIMO itaque expectationem legentium, qui forte me putant rhetorica daturum esse præcepta, quæ in scholis sæcularibus et didici et docui, ista prælocutione cohibeo, atque ut a me non expectentur, admonéo: non quod nihil habeant utilitatis; sed quod si quid habent, seorsum discendum est, si cui fortassis bono viro etiam hæc vacat discere, non autem a me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum.

CAPUT II.

Rhetoricæ facultate christianum doctorem uti convenit.

III. NAM cum per artem rhetoricam, et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere adversus mendaciam in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolam, vel intentum; vel docilem proœmio facere; isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter; et isti vera sic narrent, ut audire tædæat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem; isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in errorem mo-

ventes impellentesque dicendo terrent, contristent, exhilarent, exhortentur ardentem; isti pro veritate, lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, quæ ad persuadenda seu prava, seu recta valet plurimum, cur non honorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali ad obtinendas perversas vanasque causas in usus iniquitatis et erroris usurpant?

CAPUT III.

Rhetoricæ præcepta qua ætate, quavè ratione disci possunt.

IV. SEd quæcumque sunt de hac re observationes atque præcepta, quibus cum accedit in verbis plurimis ornamentisque verborum exercitatoris linguae solertissima consuetudo, fit illa quæ faciunda vel eloquentia nominatur, extra istas litteras nostras, seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta et convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam et ipsos romanæ principis eloquentiæ non piguit dicere, quod hanc artem nisi quis cito possit, nunquam omnino possit perdiscere. Quod utrum verum sit, quid opus est quaerere? Non enim etiam si possint hæc a tardioribus tandem aliquando perdisci, nos ea tanti pendimus, ut eis discendis jam maturas vel etiam graves hominum ætates velimus impendi. Satis est ut adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati ecclesiasticæ cupimus erudiri; sed eorum quos nondum magis urgens, et huic rei sine dubio præ-

¹ Cicero de Oratore.

ponenda necessitas occupavit. Quoniam si acutum et fervens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus et audientibus eloquentes, quam eloquentiæ præcepta sectantibus. Nec desunt ecclesiasticæ litteræ, etiam præter canonem in auctoritatis arce salubriter collocatum, quas legendo homo capax, etsi id non agat, sed tantummodo rebus quæ ibi dicuntur intentus sit, etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuitur, accedente vel maxime exercitatione sive scribendi, sive dictandi, postremo etiam dicendi, quæ secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si autem tale desit ingenium, nec illa rhetorica præcepta capiuntur, nec si magno labore inculcata quantalacumque ex parte capiantur, aliquid prosunt. Quandoquidem etiam ipsi, qui ea didicerunt, et copiose ornateque dicunt, non omnes ut secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicant, si non de his disputant: imo vero vix ullos eorum esse existimo, qui utrumque possint, et dicere bene, et ad hoc faciendum præcepta illa dicendi cogitare cum dicunt. Cavendum est enim ne fugiant ex animo, quæ dicenda sunt, dum attenditur ut arte dicantur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentium, impleta reperuntur præcepta eloquentiæ, de quibus illi ut eloquerentur, vel cum eloquerentur, non cogitaverunt, sive illa didicissent, sive ne attigissent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes sunt; non adhibent ut sint eloquentes.

V. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium, cur eloquentes fieri non possint nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo et audiendo, et quantum assoqui conceditur, imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine præceptis rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt;

sine lectis vero et auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integrè loquerentur, crescere daretur et vivere. Nescientes quippe alla nomina vitiorem, quidquid vitiosum cujusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent et caverent; sicut rusticos urbani reprehendunt, etiam qui litteras nesciunt.

CAPUT IV.

Officium doctoris christiani.

VI. DEBET igitur divinarum Scripturarum tractator et doctor, defensor rectæ fidei ac debellator erroris, et bona docere, et mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare adversos, remissos erigere; nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. Ubi autem benevolos, intentos, dociles aut invenerit, aut ipse fecerit, cætera pergenda sunt, sicut postulat causa. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamen indigeat, ut res de qua agitur innotescat. Ut autem quæ dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocinandum est. Si vero qui audiunt movendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod jam sciunt, agendo non torpeant, et rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, majoribus dicendi viribus opus est. Ibi obscurationes et increpationes, concitationes et coercitiones, et quæcumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria.

CAPUT VI.

Sapientia juncta cum eloquentia in sacris auctoribus.

IX. Hic aliquis forsitan quærit utrum auctores nostri, quorum scripta divinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sint. Quæ quidem quæstio apud me ipsum, et apud eos, qui mecum quod dico sentiunt, facillime solvitur. Nam ubi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verumetiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere omnes, qui recte intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quædam eloquentia quæ magis ætatem juvenilem decet, est quæ senilem; nec jam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædam, quæ viros summa auctoritate dignissimos planeque divinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis enim congruit, alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate, sed soliditate transcendit. Ubi vero non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quoque obscuritas divinarum salubriumque dictorum tali eloquentiæ miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solum inventionem, verumetiam exercitationem deberet.

X. Possem quidem, si vacaret, omnes virtutes et ornamenta eloquentiæ, de quibus inflantur isti, qui linguam

suum nostrorum auctorum linguæ non magnitudine, sed timore præponunt, ostendere in istorum Litteris sacris, quos nobis erudiendis, et ab hoc seculo pravo in beatum sæculum transferendis, providentia divina providit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quæ sunt his viris cum oratoribus gentilium poetisve communia: illud magis admior et stupeo, quod ista nostra eloquentia ita visi sunt per alteram quamdam eloquentiam suam, ut nec deesset eis, nec emerit in eis: quia eam nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat; quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile agnosceretur. Et in quibus forte locis agnoscitur a doctis, tales res dicuntur, ut verba quibus dicuntur, non a dicente adhibita, sed ipsis rebus vel sponte subjuneta videantur: quasi sapientiam de domo sua, id est, pectore sapientis procedere intelligas, et tanquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.

CAPUT VII.

Pulchre docet adductis exemplis in sacris Litteris inesse germanam eloquentiam, quæ sapientiæ adheret velut inseparabilis comes.

XI. Quis enim non videat quid voluerit dicere, et quam sapienter dixerit Apostolus: «Gloriam in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus

» nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis? »
 Hic si quis, ut ita dixerim, imperite peritus, artis eloquentiæ præcepta Apostolum secutum fuisse contendat, nonne a Christianis doctis indoctisque ridebitur? Et tamen agnoscitur hic figura, quæ *χρησις*, græce, latine vero a quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalam dicere noluerunt, cum verba vel sensa connectuntur alterum ex altero; sicut hic, ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus. Agnoscitur et aliud decus, quoniam post aliqua pronuntiationis voce singula finita, quæ nostri membra et cæsa, Græci autem *κείρα* et *κίματα* vocant, sequitur ambitus sive circuitus, quem *περίδροσ* illi appellant, cujus membra suspenduntur voce dicentis, donec ultimo finiantur. Nam eorum quæ præcedunt circuitum, membrum illud est primum, « Quoniam tribulatio patientiam operatur: » secundum, « Patientia autem probationem: » tertium, « Probatio vero spem. » Deinde subjungitur ipse circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum est, « Spes autem non confundit: » secundum, « Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: » tertium, « Per Spiritum sanctum qui datus est nobis. » At hæc atque hujuscemodi in elocutionis arte traduntur. Sicut ergo Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus.

XII. Scribens ad Corinthios, in secunda Epistola redarguit quosdam, qui erant ex Judeis pseudo-apostoli, eique detrahebant: et quoniam se ipsum prædicare compellitur, hanc sibi velut insipientiam tribuens, quam sapienter dicit quamque eloquenter? Sed comes sapientiæ, dux eloquentiæ, illam sequens, istam præcedens et sequentem non

1 Rom. v, 3 et seqq.

respuens. « Iterum dico, inquit, ne quis me existimet insipientem esse, alioquin velut insipientem suscipite me, ut et ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia gloriæ. Quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Toleratis enim si quis vos in servitutum redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmati simus. In quo autem quis audet (in insipientia dico), audeo et ego. Hebræi sunt? et ego. Israëlites? et ego. Semen Abrahæ sunt? et ego. Ministri Christi sunt? (insipiens dico) super ego. In laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus sæpius. A Judeis quinquies, quadraginta una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte et die in profundo maris fui; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore et ærumna, in vigiliis sæpius, in fame et siti, in jejuniis sæpius, in frigore et nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si gloriosi oportet, in iis quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor: » Quanta sapientia ista sunt dicta vigilantes vident. Quanto vero etiam eloquentia cucurrerint flumine, et qui sterit advertit.

XIII. Porro autem qui novit, agnoscit quod ea cæsa,

1 2 Cor. xij, 16-30: *ἵσχυρος ἄνθρωπος εἶμι, ἰσχυρὸς ἵσχυρῶν*

quæ *κίματα* Græci vocant, et membra, et circuitus, de quibus paulo ante disserui, cum decentissima varietate interponerentur, totam istam speciem dictionis, et quasi ejus vultum, quo etiam indocti delectantur moventurque, fecerunt. Nam unde cepimus hunc locum inserere, circuitus sunt: primus minimus, hoc est bimembris; minus enim quam duo membra circuitus habere non possunt, plura vero possunt: ergo ille primus est, « Iterum dico, ne » quis me existimet insipientem esse. » Sequitur alius trimembris, « Alioquin, velut insipientem suscipite me, » ut ego modicum quid glorier. » Tertius qui sequitur membra habet quatuor, « Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia » gloria. » Quartus duo habet, « Quandoquidem multi » gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. » Et quintus habet duo, « Libenter enim sustinetis insipientes, » cum sitis ipsi sapientes. » Etiam sextus bimembris est, « Toleratis enim, si quis vos in servitutum redigit. » Sequuntur tria cæsa, « Si quis devorat, si quis accipit, si » quis extollitur. » Deinde tria membra, « Si quis in faciem vos cædit, secundum ignobilitatem dico, quasi » nos infirmati simus. » Additur trimembris circuitus, « In quo autem quis anget (in insipientia dico), audeo » et ego. » Hinc jam singulis quibusque cæsis interrogando positus, singula itidem cæsa responsione redduntur, tria tribus, « Hebræi sunt? et ego. Israëlites sunt? et ego. » Semen Abrahæ sunt? et ego. » Quarto autem cæso simili interrogationeposito, non alterius cæsi, sed membri oppositione respondet, « Ministri Christi sunt? (insipientis dico) super ego. » Jam cæsa quatuor sequentia, remota decentissime interrogatione funduntur, « In » laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in » plagis supra modum, in mortibus sæpius. » Deinde in-

terponitur brevis circuitus, quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est, « A Judæis quinquies », ut hoc sit unum membrum, cui connectitur alterum, « qua- » draginta una minus accepi. » Inde reditur ad cæsa, et ponuntur tria, « Ter virgus cæsus sum, semel lapidatus » sum, ter naufragium feci. » Sequitur membrum, « Nocte ac die in profundo maris fui. » Deinde quatuordecim cæsa decentissimo impetu profluunt, « In itin- » ribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, » periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in » civitate, periculis in deserto, periculis in mari, peri- » culis in falsis fratribus; in labore et ærumna, in vigiliis » sæpius, in fame et siti, in jejuniis sæpius, in frigore et » nuditate. » Post hæc interponit trimembris circuitum, « Præter illa quæ extrinsecus sunt, incursum in me quo- » tidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Et huic duo membra percontatione subjungit, « Quis infirmatur, » et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non » uror? » Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimembris circuitu terminatur. « Si gloriari oportet, in iis » quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. » Quod vero post hunc impetum interposita narratiuncula quodam modo requiescit, et requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens, « Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi » scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior. » Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, et quomodo evaserit, brevissime narrat.

XIV. Longum est cætera persequi, vel in aliis sanctarum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quæ illa arte traduntur, in iis saltem quæ de Apostoli eloquio commemoravi, ostendere voluis-

¹ 2 Cor. xi, 31. ² 1 Cor. xii, 31. ³ 1 Cor. xii, 31.

sem; nonne facilius graves homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Hæc omnia quando a magistris docentur, pro magno habentur, magno enuntur pretio, magna jactatione venduntur. Quam jactationem etiam ego redolere vereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros auctores contemnendos putant, non quia non habent, sed quia non ostentant, quam nimis istis diligunt, eloquentiam.

XV. Sed forte quis putat, tanquam eloquentem nostrum elegisse me apostolum Paulum. Videtur enim ubi ait, «Etsi imperitus sermone, sed non scientia», quasi concedendo obtrektoribus sic locutus, non tanquam id verum agnosceret, confitendo. Si autem dixisset, «Imperitus quidem sermone, sed non scientia», nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non valeret. Certe si quid ejus proferimus ad exemplum eloquentiæ, ex illis Epistolis utique proferimus, quas etiam ipsi obtrectatores ejus, qui sermonem præsentis contemptibilem putari volebant, graves et fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse video et de eloquentia Prophetarum, ubi per tropologiam multa obteguuntur. Quæ quanto magis translatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quæ dicta sunt, non cogar exponere, sed commendem tantum quomodo dicta sint. Et ex illius Prophetæ libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, atque inde divinitus ablatum atque missum, ut Dei populo prophetaret. Non autem secundum Septuaginta interpretes, qui etiam ipsi divino Spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla

¹ 2 Cor. xi, 6. — ² 1 Cor. x, 10. — ³ Amos vii, 14, 15.

dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandam magis admoneretur lectoris intentio; unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex hebræo in latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretante translata sunt.

XVI. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, et fraternæ ideo negligentissimos charitatis, rusticus vel ex rustico iste Propheta exclamavit, dicens: «Vae qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredients pompatice domum Israël, transite in Chalanne, et videte, et ite inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palestinorum, et ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solo iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti: et nihil patientur super contritione Joseph?». Numquidnam isti, qui Prophetas nostros tanquam ineruditos et elocutionis ignaros veluti docti disertique contemnunt, si aliquid eis tale vel in tales dicendum fuisset, aliter se voluissent dicere, qui tamen eorum insanire noluissent?

XVII. Quid enim est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? Primo ipsa invectione, quasi sopitis sensibus, ut evigilarent, quo fremitu illisa est? «Vae, qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates capita populorum, ingredients pompatice domum Israël.» Deinde ut beneficis Dei, qui eis ampla spatia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confide-

¹ Amos vi, 1-6.

bant in monte Samariæ, ubi utique idola colebantur, « Transite, inquit, in Chalanne, et videte, et ite inde in » Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum, » et ad optima quæque regna horum, si latior terminus » eorum termino vestro est. » Sinul etiam cum ista dicantur locorum nominibus tanquam luminibus ornatur eloquium, quæ sunt Sion, Samaria, Chalanne, Emath magna, et Geth Palæstinorum. Deinde verba quæ his adjunguntur locis decentissime variantur: « Opulenti estis, » confiditis, transite, ite, descendite. »

XVIII. Consequenter denuntiatur futura sub iniquo rege appropinquare captivitas, cum adjungitur, « Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis. » Tunc subjiciuntur merita luxuriæ, « Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: » qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. » Istæ sex membra tres bimembres circuitus ediderunt. Non enim ait: « Qui separati estis in diem malum, qui appropinquatis solio iniquitatis, qui dormitis in lectis eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti; » si ita diceretur, esset quidem et hoc pulchrum, ut ab uno pronomine repetito singula sex membra decurrerent, et pronuntiantis voce singula finirentur: sed pulchrius factum est, ut eodem pronomine essent bina subnexa, quæ tres sententias explicarent; unam ad captivitatis prænuntiationem, « Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis; » alteram ad libidinem: « Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris; » ad voracitatem vero tertiam pertinentem, « Qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: » ut in potestate sit pronuntiantis, utrum singula finiat, et membra sint sex, an primum et tertium et quintum voce suspendat, et

secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connectendo, tres bimembres circuitus decentissime faciat; unum quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus, tertium quo prodiga mensa monstratur.

XIX. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem. Ubi cum dixisset, « Qui canitis ad vocem psalterii, » quoniam potest exerceri sapienter a sapientibus musica, mirabili decore dicendi, invectionis impetu relaxato, et non ad illos, sed de illis jam loquens, ut nos musicam sapientis a musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait: « Qui canitis ad vocem psalterii, et sicut David putatis vos habere vasa cantici: » sed cum illud ad illos dixisset, quod luxuriosi audire deberent, « Qui canitis ad vocem psalterii, » imperitiam quoque eorum aliis quodam modo indicavit, adjungens, « Sicut David putaverunt se habere » vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti. » Tria hæc melius pronuntiantur, si suspensio duobus prioribus membris circuitus, tertio finiatur.

XX. Jamvero quod his omnibus adjecit, « Et nihil » patiebantur super contritione Joseph, » sive continuatum dicatur ut unum sit membrum, sive decentius suspendatur, « Et nihil patiebantur, » et post hanc distinctionem inferatur, « Super contritione Joseph, » atque sit bimembres circuitus, miro decore nondictum est: « Nihil patiebantur super contritione fratris, » sed positus est pro fratre, « Joseph, » ut quicumque frater proprio significaretur ejus nomine, cujus ex fratribus fama præclara est, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit. Iste certe tropus ubi Joseph quemcumque fratrem facit intelligi, nescio utrum illa, quam didicimus et docuimus, arte tradatur. Quam sit tamen pulcher, et quemadmodum afficiat legen-

tes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse non sentit.

XXI. Et plura quidem quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco, quem pro exemplo posuimus, possunt reperiri. Sed bonum auditorem, non tam si diligenter discutiatur, instruit, quam si ardentem pronuntietur, accendit. Neque enim hæc humana industria composita, sed divina mente sunt fusa et sapienter et eloquenter, non intenta in eloquentiam sapientia, sed a sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere poterunt, ea quæ velut oratoria arte discuntur, non observarentur et notarentur, et in hanc doctrinam non redigerentur, nisi prius in oratorum invenirentur ingenii; quid mirum si et in istis inveniuntur, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter et eloquentes quidem, non solum sapientes, canonicos nostros auctores doctoresque fateamur, tali eloquentia qualis personis ejusmodi congruebat.

CAPUT VIII.

Obscuritas sacrorum auctorum licet eloquens, non imitanda a doctoribus christianis.

XXII. SED nos etsi de litteris eorum, quæ sine difficultate intelliguntur, nonnulla sumimus elocutionis exempla; nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse in iis, quæ ad exerecendas et eliminandas quodam modo mentes legentium et ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volentium, celandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut a mysteriis secludantur,

animos impiorum, utili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, ut posteriores, qui eos recte intelligerent et exponerent, alteram gratiam, disparem quidem, verumtamen subsequenter in Dei Ecclesia repererent. Non ergo expositores eorum ita loqui debent, tanquam se ipsi exponendos simili auctoritate proponant; sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime ut intelligantur elaborent, ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiusve quod dicimus possit intelligi.

CAPUT IX.

Difficilia intellectu apud quos et quo modo tractanda.

XXIII. SUNT enim quædam, quæ vi sua non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantolibet et quantumlibet, quamvis planissime, dicentis versentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel raro, si aliquid urget, vel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem, qui ita scribuntur, ut ipsi sibi quodam modo lectorem teneant cum intelliguntur, cum autem non intelliguntur molesti non sint nolentibus legere, et in aliquorum colloctionibus, non est hoc officium deserendum, ut vera quamvis difficillima ad intelligendum, quæ ipsi jam percepimus, cum quantocumque labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus, si tenet auditorem vel collocutorem discendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quæ quoquo modo

intimata possit accipere; non curante illo, qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta evidētia.

CAPUT X.

Perspicuitatis in dicendo studium.

XXIV. Curus evidentiæ diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intendit. Unde ait quidam¹, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quamdam diligentem negligentiam. Hæc tamen sic detrahit ornatum, ut sordes non contrahat. Quamvis in bonis doctoribus tanta docendi cura sit, vel esse debeat, ut verbum quod nisi obcurum sit vel ambiguum, latinum esse non potest, vulgi autem more sic dicitur ut ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur ut a doctis, sed potius ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros: « Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus², » quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enuntiaretur hoc nomen, quod in latina lingua tantummodo singulariter dicitur; cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem, ossum potius quam os dicere, neista syllaba non ab eo quod sunt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, ubi Afræ aeres de correptione vocalium vel productione non judicant? Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitabit omnia verba, quæ non

¹ Cicero in Oratore. — ² Psal. xv, 4.

docent; et si pro eis alia integra, quæ intelligantur, potest dicere, id magis eliget: si autem non potest, sive quia non sunt, sive quia in præsentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre.

XXV. Et hoc quidem non solum in collocutionibus, sive fiant cum aliquo uno, sive cum pluribus, verumetiam multo magis in populis quando sermo promitur, ut intelligamur instandum est. Quia in collocutionibus est cuique interrogandi potestas: ubi autem tacent ut audiatur unus, et in eum intenta ora convertunt, ibi ut requirat quisque quod non intellexerit, nec moris est nec decoris: ac per hoc debet maxime tacenti subvenire cura dicentis. Solet autem motu suo significare utrum intellexerit cognoscendi avida multitudo: quod donec significet, versandum est quod agitur, multimoda varietate dicendi; quod in potestate non habent, qui præparata, et ad verbum memoriter retenta pronuntiant. Mox autem ut intellectum esse constiterit, aut sermo finiendus, aut in alia transeundum est. Sicut enim gratus est, qui cognoscenda enubilat: sic onerosus est, qui cognita inculcat, eis duntaxat quorum tota expectatio in dissolvenda eorum, quæ panduntur, difficultate pendebat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur; ubi non ipsa, sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si et ipse jam notus est, atque auditoribus placet, pene nihil interest utrum is, qui dicit, dictor vel lector sit. Solent enim et ea quæ commode scripta sunt, non solum ab iis quibus primitus innotescunt, jocunde legi; verum ab iis, etiam, quibus jam nota sunt, neque adhuc illa de memoria delevit oblivio, non sine jocunditate relegi, vel ab utrisque libenter audiri. Quæ autem quisque jam oblitus est, cum commonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc non ago; de modo quo docendi sunt, qui

discere desiderant, loquor. Is autem est optimus, quo fit ut qui audit, verum audiat, et quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventum fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tanquam diutius docenda laborandum est, sed forte de commendanda ut in corde figatur: quod si faciendum videbitur, ita modeste faciendum est ne perveniatur ad tædium.

CAPUT XI.

Quare conanti docere dicendum perspicue, nec tamen insuaviter.

XXVI. Proæst hæc est in docendo eloquentia, qua fit dicendo, non ut libeat quod horrebat, aut ut fiat quod pigebat, sed ut appareat quod latebat. Quod tamen si fiat insuaviter, ad paucos quidem studiosissimos suos pervenit fructus, qui ea quæ discenda sunt, quamvis abjecte inculteque dicantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur: bonorumque ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest? quando nihil querimus, nisi patere quod clausum est. Sed quoniam inter se habent nonnullam similitudinem vespentes atque discentes, propter fastidia plurimorum, etiam ipsa, sine quibus vivi non potest, alimenta condienda sunt.

CAPUT XII.

Oratoris est docere, delectare, flectere. Quomodo hæc tria præstare debet.

XXVII. Dixit ergo quidam eloquens¹, et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit: Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus; reliqua quo in modo, quo dicimus. Qui ergo dicit cum docere vult, quando non intelligitur, nondum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est, a quo intellectus non est: si vero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum, cui dicit, aut flectere, non quocumque modo dixerit faciet: sed interest quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur si suaviter loquaris; ita flectitur si amet quod polliceris, temeatur quod minaris, oderit quod arguis; quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras doleat, cum quid letandum prædicas gaudeat, misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis; fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, et quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant quod agendum esse jam sciunt.

XXVIII. Si autem adhuc nesciunt, prius utique do-

¹ Cicero in Oratore.

cedi sunt quam movendi. Et fortasse rebus ipsis cognitae ita movebuntur, ut eos non opus sit majoribus eloquentiae viribus jam moveri. Quod tamen cum opus est, faciendum est: tunc autem opus est, quando cum scierint quid agendum sit, non agunt. Ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines et agere et non agere quod sciunt. Quis autem dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantum docenti vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoriæ est flectere, quia fieri potest ut doceatur et delectetur, et non assentiatur. Quid autem illa duo proderunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare necessitatis est, quandoquidem cum dicendo vero monstrantur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neque hoc attenditur, ut vel ipsa vel ipsum delectet eloquium, sed per se ipsa, quoniam vera sunt, manifestata delectant. Unde plerumque delectant etiam falsa patefacta atque convicta. Neque enim delectant, quia falsa sunt: sed quia falsa esse verum est, delectat et dictio qua hoc verum esse monstratum est.

CAPUT XIII.

Dicendo demum flectendi animi.

XXIX. PROPTER eos autem, quibus fastidientibus non placet veritas, si alio quocumque modo nisi eo modo dicatur, ut placeat et sermo dicentis, datus est in eloquentia non parvus etiam delectationi locus. Quæ tamen addita non sufficit dritis, quos nec intellexisse, nec docentis elocutione delectatos esse profuerint. Quid enim hæc duo

conferunt homini, qui et confitetur verum, et collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum, cum aliquid suadetur, rebus quæ dicuntur invigilat dicentis intentio? Si enim talia docentur, quæ credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi confiteri vera esse. Cum vero id docetur quod agendum est, et ideo docetur ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita discitur ut agatur. Oportet igitur eloquentem ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere ut instruat et delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat. Ipse quippe jem remanet ad consensionem flectendus eloquentiæ granditate, in quo id non egit usque ad ejus confessionem demonstrata veritas, adjuncta etiam suavitate dictionis.

CAPUT XIV.

Dictionis suavitas pro ratione argumenti procuranda est.

XXX. Cui suavitati tantum operæ impensum est ab hominibus, ut non solum non facienda, verum etiam fugienda ac detestanda tot et tanta mala atque turpia, quæ malis et turpibus disertissime persuasa sunt, non ut eis consentiatur, sed sola delectationis gratia, lectitentur. Avertat autem Deus ab Ecclesia sua quod de synagoga Judæorum Jeremias propheta commemorat dicens: « Pa-
vor et horrenda facta sunt super terram; Prophetae propheta-
bant iniqua, et sacerdotes plausum dederunt mani-
»

» bus suis, et plebs mea dilexit sic. Et quid facietis futurum¹? O eloquentia tanto terribilior, quanto purior, et quanto solidior, tanto vehemensior! O vere securis concidens petras²! Huic enim rei simile esse verbum suum, quod per sanctos Prophetas fecit, per hunc ipsum Prophetam Deus ipse dixit. Absit itaque, absit a nobis, ut sacerdotes plaudant iniqua dicentibus, et plebs Dei diligat sic. Absit a nobis, inquam, tanta dementia: nam quid faciemus in futurum? Et certe minus intelligantur, minus placeant, minus moveant quæ dicuntur; verumtamen dicantur; et justa, non iniqua libenter audiantur: quod utique non fieret, nisi suaviter dicerentur.

XXXI. In populo autem gravi, de quo dictum est Deo, » In populo gravi laudabo te³, » nec illa suavitas delectabilis est, qua non quidem iniqua dicuntur, sed exigua et fragilia bona spumeo verborum ambitu ornantur, quali nec magna atque stabilia decenter et graviter ornantur. Est tale aliquid in Epistola beatissimi Cypriani⁴, quod ideo puto vel accidisse, vel consulto factum esse, ut sciretur a posteris, quam linguam doctrinæ christianæ sanitas ab ista redundantia revocaverit, et ad eloquentiam graviorem modestioremque restrinxerit; qualis in ejus consequentibus litteris secure amatur, religiose appetitur, sed difficillime impletur. Ait ergo quodam loco: « Petamus hanc sedem: dant secessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum lapsus pendulis nexibus per arundines bajulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. » Non dicuntur ista nisi mirabiliter affluētissima fecunditate facundie, sed profusione nimia gravitati disciplicent. Qui vero hæc amant, profecto eos, qui non ita dicunt, sed castigatius eloquuntur, non posse

¹ Jer. v, 30, 31. — ² Id. XLVII, 22. — ³ Psal. XXXIV, 18. — ⁴ Epist. I ad Donatum.

ila eloqui existimant, non judicio ista devitare. Quapropter iste vir sanctus et posse se ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, et nolle, quoniam postmodum nusquam.

CAPUT XV.

Orandus Deus doctori ecclesiastico ante concionem.

XXXII. Agitur itaque noster iste eloquens, cum et justa et sancta et bona dicit, neque enim alia debet dicere; agit ergo quantum potest cum ista dicit, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: hæc se posse, si potuerit, et in quantum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet, ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit orator antequam dictator. Ipsa hora jam ut dicat accedens, prius quam exeret proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut eructet quod biberit, vel quod impleverit fundat. Cum enim de unaquaque re, quæ secundum fidem dilectionemque tractanda sunt, multa sint quæ dicantur, et multi modi quibus dicantur ab eis, qui hæc sciunt; quis novit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit ut quod oportet, et quemadmodum oportet, dicatur a nobis, nisi in ejus manu sunt et nos et sermones nostri? Ac per hoc discat quidem omnia, quæ docenda sunt, qui et nosse vult, et docere¹; facultatemque dicendi, ut deceat virum ecclesiasticum, comparet; ad horam vero ipsius dictionis, illud potius bonæ menti cogitet convenire quod Dominus ait: « Nolite cogitare quomodo aut quid loqua-

¹ Sap. VII, 16.

» mini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini :
 » non enim vos estis qui loquamini, sed Spiritus Patris
 » vestri qui loquitur in vobis¹. » Si ergo loquitur in eis
 Spiritus sanctus, qui persequentibus traduntur pro Christo,
 cur non et in eis, qui tradunt discentibus Christum?

CAPUT XVI.

*Docendi præcepta non superfluo dantur ab homine,
 tametsi doctores efficiat Deus.*

XXXIII. Quisquis autem dicit non esse hominibus
 præcipiendum quid vel quemadmodum doceant, si doctores
 sanctus efficit Spiritus, potest dicere nec orandum
 nobis esse, quia Dominus ait: « Scit Pater vester quid
 » vobis necessarium sit, prius quam petatis ab eo²: » aut
 apostolum Paulum Timotheo et Tito non debuisse præci-
 pere, quid vel quemadmodum præciperent aliis. Quas tres
 apostolicas Epistolas ante oculos habere debet, cui est in
 Ecclesiae doctoris persona imposita. Nonne in prima ad
 Timotheum legitur, « Annuntia hæc, et doce? » quæ au-
 tem sint, supra dictum est. Nonne ibi est, « Seniores ne
 » increpaveris, sed obsecra ut patrem³? » Nonne in se-
 cunda ei dicitur: « Formam habe verborum sanorum,
 » quæ a me audisti⁴? » Nonne ibi ei dicitur, « Satis age, te
 » ipsum probabilem operarium exhibens Deo non erubes-
 » centem, verbum veritatis recte tractantem⁵? » Ibi est
 et illud, « Predica verbum, insta opportune, importune,

¹ Matth. x, 19-20 — ² Id. vi, 8. — ³ 1 Tim. iv, 11. — ⁴ Id. v, 1. —
⁵ 2 Tim. i, 13. — ⁶ Id. ii, 15.

» argue, obsecra, increpa in omni longanimitate et doc-
 » trina¹. » Itemque ad Titum nonne dicit episcopum
 juxta doctrinam fidelis verbi perseverantem esse debere,
 « Ut potens sit in doctrina sana et contradicentes redar-
 » guere²? » Ibi etiam dicit: » Tu vero loquere quæ decent
 » sanam doctrinam, senes sobrios esse³, » et quæ sequun-
 tur. Ibi et illud, « Hæc loquere et exhortare: et increpa
 » cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos
 » principibus et potestatibus subditos esse⁴, etc. » Quid
 ergo putamus? Numquid contra se ipsum sentit Apostolus,
 qui cum dicat doctores operatione fieri Spiritus sancti,
 ipse illis præcipit quid et quemadmodum doceant? An in-
 telligendum est, et hominum officia ipso sancto Spiritu
 largiente, in docendis etiam ipsis doctoribus non debere
 cessare; « Et tamen neque qui plantat esse aliquid, neque
 » qui rigat; sed Deum, qui incrementum dat⁵? » Unde
 ipsis quoque ministris sanctis hominibus, vel etiam sanctis
 Angelis operantibus, nemo recte discit, quæ pertinent
 ad vivendum cum Deo, nisi fiat a Deo docilis Deo, cui
 dicitur in Psalmo: « Doce me facere voluntatem tuam,
 » quoniam tu es Deus meus⁶. » Unde et ipsi Timotheo
 item dicit Apostolus, loquens utique ad discipulum doctor:
 « Tu autem persevera in iis, quæ didicisti, et credita
 » sunt tibi, sciens a quo didiceris⁷. » Sicut enim corpo-
 ris medicamenta, quæ hominibus ab hominibus adhiben-
 tur, non nisi eis prosunt, quibus Deus operatur salutem,
 qui et sine illi mederi potest, cum sine ipso illa non
 possint, et tamen adhibentur; et si hoc officiose fiat, inter
 opera misericordiae vel beneficentiæ deputatur: ita et
 adjumenta doctrinæ tunc prosunt animæ adhibita per homi-
 nem, cum Deus operatur ut prosint, qui potuit Evan-

¹ 2 Tim. iv, 2. — ² Tit. i, 9. — ³ Id. ii, 1. — ⁴ Ibid. 15. — ⁵ 1 Cor.
 iii, 7. — ⁶ Psal. cxlii, 10. — ⁷ 1 Tim. ii, 15.

gelium dare homini, etiam non ab hominibus, neque per hominem.

CAPUT XVII.

Ad docendum, delectandum et flectendum pertinet triplex dicendi genus.

XXXIV. Qui ergo nititur dicendo persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, ut scilicet doceat, ut delectet, ut flectat, oret, atque agat, ut quemadmodum supra diximus, intelligenter, libenter obedienterque audiatur. Quod cum apte et convenienter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non eum sequatur auditoris assensus. Ad hæc enim tria, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat, etiam tria illa videtur pertinere voluisse idem ipse romani auctor eloquii, cum itidem dixit: « Is igitur erit eloquens, qui poterit parva submisce, modica temperate, magna granditer dicere¹: » tanquam si adderet illa etiam tria, et sic explicaret unam eandemque sententiam dicens: Is erit igitur eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisce; ut delectet, modica temperate; ut flectat, magna granditer dicere.

CAPUT XVIII.

Ecclesiasticus orator in materia grandi semper versatur.

XXXV. Hæc autem tria ille, sicut ab eo dicta sunt, in causis forensibus posset ostendere: non autem hic, hoc est

¹ Cicero in lib. de Oratore.

in ecclesiasticis quæstionibus, in quibus huiusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis iudicandum est; ea magna, ubi de salute ac de capite hominum: ea vero ubi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur ut agat sive decernat, sed tantummodo ut delectetur auditor, inter utrumque quasi media, et ob hoc modica, hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit: nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quandoquidem omnia, maxime quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus est æternus interitus, omnia magna sunt quæ dicimus; usque adeo ut nec de ipsis pecuniariis rebus vel acquirendis vel amittendis parva videri debeant, quæ doctor ecclesiasticus dicit, sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim parva est iustitia, quam profecto et in parva pecunia custodire debemus, dicente Domino: « Qui » in minimo fidelis est, et in magno fidelis est¹. » Quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotunditatis, id est, ut a puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem est in magno disco, quæ in nummulo exiguo: ita ubi parva iuste geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo.

XXXVI. De iudiciis denique sæcularibus, (quibus utique nisi pecuniariis?) cum loqueretur Apostolus: « Audet » quisquam vestrum, inquit, adversus alterum habens » negotium, iudicari ab iniquis, et non apud sanctos? An » nescitis quia sancti mundum iudicabunt? Et si in vobis » iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quia Angelos iudicabimus, nedum sæcularia? Sæcularia igitur iudicia si habueritis, eos qui

¹ Luc. xvi, 10.

» contemptibiles sunt in Ecclesia, hos constituite ad judicandum. Ad reverentiam vobis dico. Sic non est inter » vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum » judicare? sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud » infideles. Jam quidem omnino delictum est, quia judicia » habetis vobiscum. Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini? Sed vos iniquitatem facitis, et fraudatis, et hoc fratres. An nescitis quia » injusti regnum Dei non hæreditabunt? » Quid est quod sic indignatur Apostolus, sic corripit, sic exprobrat, sic increpat, sic minatur? Quid est quod sui animi affectum tam crebra et tam aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremo quod de rebus minimis tam granditer dicit? Tantum-ne de illo negotia sæcularia meruerunt? Absit. Sed hoc facit propter justitiam, charitatem, pietatem, quæ nulla sobria mente dubitante, etiam in rebus quamlibet parvulis magna sunt.

XXXVII. Sane si moneremus homines, quemadmodum ipsa negotia sæcularia vel pro se, vel pro suis apud ecclesiasticos judices agere deberent, recte admoneremus ut agerent tanquam parva submisso: cum vero de illis viri disseramus eloquio, quem volumus earum rerum esse doctorem, quibus liberamur ab æternis malis, atque ad æterna pervenimus bona; ubicumque agantur hæc, sive ad populum, sive privatim, sive ad unum, sive ad plures, sive ad amicos, sive ad inimicos, sive in perpetua dictione, sive in colloctione, sive in tractatibus, sive in libris, sive in epistolis, vel longissimis, vel brevissimis, magna sunt. Nisi forte quoniam calix aquæ frigidae, res minima atque vilissima est, ideo minimum aliquid atque vilissimum Dominus ait, quod cum qui dederit discipulo ejus, « Non » perdet mercedem suam? » Aut vero quando iste doctor

¹ 1 Cor. vi, 1-10. — ² Math. x, 42.

in Ecclesia facit inde sermonem, parvum aliquid debet existimare se dicere; et ideo non temperate, non granditer, sed submisso sibi esse dicendum. Nonne quando accidit ut de hac re loqueremur ad populum, et Deus affuit ut non incongrue diceremus, tanquam de illa aqua frigida quædam flamma surrexit¹, quæ etiam frigida hominum pectora, ad misericordiæ opera facienda, spe cœlestis mercedis accenderet?

CAPUT X.

Alias alio utendum dicendi genere.

XXXVIII. Et tamen cum doctor iste debeat rerum doctor esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere, sed submisso, cum aliquid docetur; temperate, cum aliquid vituperatur, sive laudatur: cum vero aliquid agendum est, et ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, et ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de una eademque re magna, et submisso dicitur, si docetur; et temperate, si prædicatur; et granditer, si aversus inde animus ut convertatur impellitur. Quid enim Deo ipso majus est? Numquid ideo non dicitur? Aut qui docet unitatem Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, ut res ad dignoscendum difficilis, quantum datur, possit intelligi? Numquid hic ornamenta, et non documenta quaeruntur? Numquid ut aliquid agat est flectendus auditor, et non potius ut discat instruendus? Porro cum laudatur Deus sive de se ipso, sive de operibus suis, quanta facies pulchre

¹ 2 Mach. 1, 32.